

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ КАНАДИ

TRAINING SYSTEM FOR CANADIAN MILITARY PERSONNEL

У статті розглянуто специфіку системи підготовки військовослужбовців Канади. З 1996 року міністерство оборони Південно-Східної Європи (SEDM) працює над зміцненням миру, безпеки, стабільності та прискоренням інтеграції країн регіону до євроатлантичної інтеграції. Україна залишається твердою у своєму прагненні до європейської інтеграції та повноправного членства в НАТО [1]. Ці прагнення визначені основними стратегічними документами: Стратегією національної безпеки [2] та Стратегією військової безпеки [3].

Задля якнайшвидшого переходу до стандартів НАТО в державі розпочалась низка реформ, які безпосередньо та опосередковано стосуються і Збройних сил України. Один із напрямів таких реформ передбачає удосконалення підготовки офіцерських кадрів Збройних сил України [4]. Міністерством освіти і науки України була розроблена Стратегія розвитку вищої освіти [5], згідно якої були внесені зміни і до освітніх програм вищих військових навчальних закладів для покращення ефективності підготовки, підвищення авторитету офіцерського складу.

До списку країни НАТО входять 30 країн. Система освіти Канади займає провідне положення не тільки серед країн НАТО, а й у світі. Згідно з результатами Програми міжнародного оцінювання [6] Канада значно випереджає США та Великобританію [7]. Канадські коледжі та університети виявляють все більший інтерес до системи військової освіти України, зокрема до співпраці з українськими закладами освіти. Академічна мобільність здобувачів та викладачів, спільні наукові дослідження, модернізація освітніх і навчальних програм – найбільш актуальні напрями співпраці.

У межах реалізації «Операції Unifier» під патронатом Канади, проводяться тренінги для здобувачів і викладачів вітчизняних вищих військових навчальних закладів. Програми підготовки охоплюють заняття з різних навчальних дисциплін, що доповнюються сучасними тренінговими модулями західного зразка.

Тренінги орієнтовані на формування наскрізних компетентностей офіцерів: уміння приймати рішення, проявляти лідерство і управляти персоналом, здійснювати стратегічні комунікації та інші. Такий підхід зосереджений на розвитку навичок управління та навичок, які можуть допомогти українським військовим керівникам краще здійснити далекоюсяжні реформи євроатлантичної інтеграції [8].

Партнерство між закладами освіти двох країн може бути пов'язане з певною галуззю та бути націленим на підготовку висококласних фахівців, інтегрованих у професійне середовище як України так і Канади.

Ключові слова: військова підготовка, вища освіта, система вищої освіти, типи освітніх систем, заклади вищої освіти, Канада, НАТО.

This article discusses the specifics of the training system Canadian military personnel. The Ministry of Defense of Southeast Europe (SEDM) works to strengthen peace, security, stability and acceleration integration of the countries of the region to the Euro-Atlantic integration, since 1996. Ukraine still remains firm in its desire for European integration and full rights membership in NATO [1]. These aspirations are determined by the main strategic ones documents: National Security Strategy [2] and Military Security Strategy [3].

For the fastest transition to NATO standards in the state a series of reforms began, which directly and indirectly affect and Armed Forces of Ukraine. One of the directions of such reforms provides improvement of training of officers of the Armed Forces of Ukraine [4]. The Development Strategy was developed by the Ministry of Education and Science of Ukraine of higher education [5], according to which changes were also made to higher educational programs military educational institutions to improve the effectiveness of training, increasing the authority of the officers.

The list of NATO countries includes 30 countries. Canada's education system occupies a leading position not only among NATO countries, but also in the world. According to the results of the International Assessment Program [6] Canada significantly ahead of the USA and Great Britain [7].

Canadian colleges and universities are showing increasing interest in system of military education of Ukraine, in particular to cooperation with Ukrainian ones educational institutions. Academic mobility of applicants and teachers, joint scientific research, modernization of educational and training programs – the most current areas of cooperation.

Within the framework of the implementation of «Operation Unifier» under the patronage of Canada, trainings are held for applicants and teachers of the domestic top military educational institutions. The training program covers classes in various academic subjects disciplines supplemented by modern western training modules style.

The trainings are focused on the formation of end-to-end competences of officers: ability to make decisions, show leadership and manage staff, carry out strategic communications and some others. This approach is focused on developing management skills and skills that can help Ukrainian military leaders to implement far-reaching reforms Euro-Atlantic integration [8].

Partnership between educational institutions of the two countries may be related to a certain branch and be aimed at training high-class specialists, integrated into the professional environment of both Ukraine and Canada.

Key words: military training, higher education, higher education system, types of educational systems, institutions of higher education, Canada, NATO.

УДК 37.035.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.1.20>

Воронін А.І.,
викладач кафедри тактики
Національної академії
Національної гвардії України

Трищун Р.М.,
старший викладач кафедри тактики
Національної академії
Національної гвардії України

Постановка проблеми. На зорі вступу України в НАТО важливість освіти, а зокрема вищої та вищої військової непомірно зростає.

У червні 2017 року уряд Канади оприлюднив свою останню оборонну політику під назвою Strong Secure Engaged (SSE). Ця політика є суттєвим зрушенням від попереднього напрямку 2008 року, першої оборонної стратегії Канади (CFDS) [9]. Вона знову зосереджена на трансформації організації шляхом інвестування, а також збільшення військового потенціалу для розгортання операцій (усередині країни та за кордоном для NORAD і НАТО) [10].

В першу чергу зріст важливості вищої освіти обумовлюється появою нових домовленостей, доктрин, стратегій розвитку, в другу чергу – необхідністю переходу до єдиного стандарту інформаційного обміну під час виконання спільних проектів.

Станом на квітень 2020 року в тренуваннях під егідою канадських інструкторів вишкіл пройшли понад 18 000 представників від різних силових структур у 420 серійних курсах, які охоплюють усі сфери діяльності. Зокрема акцент зроблено на індивідуальну й колективну підготовку, підвищення кваліфікації молодших офіцерів. Серед них і представники Національної гвардії України. Нині канадські інструктори провели навчання для понад 1200 представників НГУ [11].

Командувач Оперативної об'єднаної місії Збройних сил Канади UNIFIER підполковник Раян Стімпсон прокоментував, що Українські військові демонструють, що вони професійні воїни, які здобувають військову освіту та застосовують ці знання на практиці. Завдяки цьому нам є багато чого в них повчитися. З допомогою цього зворотного зв'язку представники Збройних сил Канади можуть впорядковувати навчальні ініціативи та досягати максимальної ефективності в розбудові потенціалу Сил безпеки України в царині спеціальних та професійних навичок [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційні дослідження в галузі вищої освіти ґрунтуються на численних наукових працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Трансформація вищої школи України вже тривалий час перебуває у полі зору наукових дискусій, вагомий внесок у розробку визначеної проблематики внесли вітчизняні та зарубіжні учені: Р. Барлоу у своїй роботі спирається на організацію системи освітніх заходів в Канаді: від рівня школи до національних заходів [12], В.Г. Кремінь висвітлює зміни, що відбуваються в освіті під впливом цивілізаційних трансформацій; С.А. Матюх [13] розглядає відмінність та особливість системи вищої освіти Канади, Д.В. Зайцев, Є.С. Ленков [14] висвітлюють особливості військової освіти в країнах НАТО. Незважаючи на значну кількість

наукових праць і досягнень в теорії і практиці визначення моделей та стратегій розвитку національних систем вищої школи, є велика кількість соціально-економічних питань, які залишаються постійним об'єктом дискусій. Серед таких є і проблема підготовки військовослужбовців країн членів НАТО.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Спільна підготовка фахівців двох та більше держав для подальшої співпраці та виконання спільних завдань вимагає застосування єдиної методики. Розробка такої методики в свою чергу вимагає чіткої організації та співпраці між закладами освіти цих держав.

Зрозуміло, системи та стратегії розвитку вищої освіти різних країн, у тому числі Канади і України, являються основним носієм цих парадигмальних світових викликів.

Мета статті. Узагальнити основні складові системи підготовки військовослужбовців Канади на основі аналізу моделей національних освітніх систем країн-членів НАТО.

Виклад основного матеріалу. Поняття «Освіта» відрізняється широтою смислових значень, багатогранністю аспектів, актуальністю, глибиною значимості. У класичній теорії навчання зазначається, що категорія освіти має п'ять аспектів: освіта як цінність, як система, як процес, як послуга та освіта як результат [15].

Встановлено, що до основних типів національних освітніх систем відносять: атлантичну, континентальну, гібридну [13].

Відмінними рисами атлантичної моделі (США, Велика Британія, Ірландія, Канада) виступають: інституціональна і фінансова автономія ЗВО; їх тісний зв'язок з бізнес-спільнотою; потужна система самоврядування та автономії; непрямий контроль з боку держави; наявність спеціалізованих агентств-посередників, яким делеговані управлінські функції [16].

Атлантична модель історично вибудовується на базі дворівневої системи «бакалаврат та магістратура», це модель «пізньої професійної диференціації» у якій вибір спеціальності у ЗВО не зумовлюється автоматично типом закінченої школи, відповідно, освітні траєкторії здобувачів в цій моделі не так жорстко детерміновані самим інституціональним облаштуванням системи [16].

Континентальна модель до якої прийнято відносити Нідерланди, Німеччину, Францію, Італію відрізняється такими характеристиками, як: ієрархічність закладів освіти; їх тісний зв'язок з державними структурами; пряме міністерське регулювання; відсутність безпосередніх зв'язків між закладами освіти та бізнесом [16].

Континентальна модель спирається на однорівневу схему навчання ЗВО і ранню спеціалізацію здобувачів [16].

У своїй сукупності атлантичні і континентальні системи насичені різноманітним форм організації вищої освіти. Прикладом відмінної від них моделі є північноєвропейська модель. Північноєвропейські системи освіти до яких належать Норвегія, Швеція, Фінляндія у світлі протиставлення державно-орієнтованих континентальних систем і ринково-орієнтованих систем атлантичного типу є самодостатніми та доволі відокремленими. Проте відокремленість ця пов'язана не із складністю організації, а з неординарністю їх проблемної орієнтованості. До основних рис північноєвропейської моделі належать такі: рівний доступ до освіти, однорідність результатів навчання, соціальна орієнтація ЗВО, як суб'єктів які надають послуги суспільству. У зв'язку із цим, частина проблем, які сьогодні є у фокусі загальноєвропейських дискусій, для країн Північної Європи до цього часу не вирішені, а їх успішне виконання стало умовою розвитку систем освіти цих країн. Наприклад, серед таких проблем варто назвати проблеми усунення економічних або інституціональних бар'єрів до здобуття освіти. Аналогічно північноєвропейській, гібридною моделлю вважається і японська система вищої освіти, що відрізняється таким рисами, як:

- консервативність. Майже до середини минулого століття ця система була спрямована на відтворення вкоріненого в японській культурі протиставлення «ніхондзі/гайдзі» («японське/чужорідне») у зв'язку із цим політика «відкритих кордонів» в освіті не підтримувалася. Сьогодні ж заклади вищої освіти Японії починають проводити політику зменшення традиційної замкнутості та закритості;

- ієрархічність. Як відомо, у Японії діє жорстка ієрархія у вищій школі, єдиними повноцінними ЗВО, чії випускники не відчувають дискримінації і користуються попитом на ринку праці, є так звані «університети повного циклу» [16].

- специфічність місії післядипломної освіти. Завдання бакалаврату – випуск фахівців, необхідних для підтримки системи, завдання магістратури – випуск ініціативних аналітиків, здатних до проектування її розвитку національної економіки [16].

Матюх С.А. вважає, що Канадській системі вищої освіти властиві риси саме «Атлантичної» моделі. За цінностями, стратегіями та домінуючими орієнтаціями вона дещо наслідує британську систему вищої освіти. Історично склалося, що традиції британських університетів багато в чому стали основою для формування традицій канадських вишів. Також науковець відзначає, що диференціація системи вищої освіти в Канаді проходить не по лінії розколу приватних / державних або «старих» / «нових» університетів, а на основні наявних територіальних відмінностей. Так, на

територіях Юкону, Північно-Західних територіях країни і Нунаву (Nunavu) немає університетів і університетських коледжів, що в значній мірі ускладнює доступ до отримання вищої освіти найбільш вразливих верств населення, а також корінних народів Канади (індіанців, інуїтів, метисів), які проживають на цих територіях. У провінціях Острів Принца Едварда, Ньюфаундленд і Лабрадор, що відрізняються маленькою територією і нечисленним населенням, діє всього по одному університету, що також ускладнює доступ до вищої освіти. Найбільша кількість університетів в провінціях Онтаріо і Квебек. Адміністративно-територіальні відмінності обумовлені тенденціями політичного розвитку Канади та становленням федеративних відносин (див. рис. 1). Так наприклад, міністерство освіти Квебеку, прагнучи до максимальної незалежності від федерального уряду, сприяло створенню розвиненого самостійного університетського сектора, що включає дев'ятнадцять університетів і університетських коледжів. Університет МакГі в Монреалі займає верхні щаблі рейтингів канадських університетів, а у 2005 році отримав звання кращого дослідницького університету [13].

Адже, як вважає Кремінь В.Г. сьогодні як ніколи раніше прогресивність будь-якого суспільства визначається рівнем розвитку особистості. Цей же чинник є головним важелем подальшого прогресу. А розвиток особистості, в свою чергу, визначає освіта.

Для суспільств, що бажають бути конкурентоспроможними, зорієнтованими на майбутнє, освіта поряд з наукою стають найбільш пріоритетними сферами життєдіяльності. Тому що в умовах глобалізації зростає конкурентоспроможність країн як в економічній, так і в інших сферах, і місце кожної країни в цій конкуренції визначатиметься наукою як сферою, що продукує нові знання, робить їх діяльними. Саме стан науки, освіти і пов'язаних з ними технологій визначить, у якій з трьох груп країн перебуватиме Україна: серед тих, що продукують нові технології; серед тих, що можуть використовувати нові технології; чи буде на узбіччі людського прогресу, тобто поза сучасними технологіями [17].

Зайцев Д.В., Ленков Є.С зазначають, що військова освіта багатьох країн світу, як і світова культура має свої духовні та матеріальні цінності, що відображають історичний рівень розвитку суспільства й людини в процесі її діяльності [14].

У сучасних умовах перед усіма країнами світу постають нові вимоги до підготовки військових фахівців з урахуванням досвіду війн і військових конфліктів, які відбуваються у світі. Однією з останніх, упродовж кількох років, політики озвучують тему про нові світові війни: війну з тероризмом, гібридні, асиметричні війни тощо. В них використовуються нові прийоми та способи боротьби,

Рис. 1. Система освіти Канади

Джерело: розробка автора

«обкатуються» нові зразки озброєння та техніки тощо. Зважаючи на це, роль якісної підготовки сучасного військового є визначною і залежить, у першу чергу, від професіоналізму офіцерів.

У 2015 році враховуючи положення: Угоди між Урядом України та Урядом Канади про військові відносини від 24 жовтня 1994 року [18]; Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків від 24 листопада 1994 року [19]; Рамкового документу «Партнерство заради миру»,

узгодженого главами держав і урядів, які брали участь у засіданні Північноатлантичної ради 10 січня 1994 року [20]; Угоди між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил від 19 червня 1951 року [21]; Угоди між державами – учасницями Північноатлантичного договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру» щодо статусу їхніх збройних сил, від 19 червня 1995 року [22]; була створена Технічна угода між Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони і Збройних сил Канади щодо

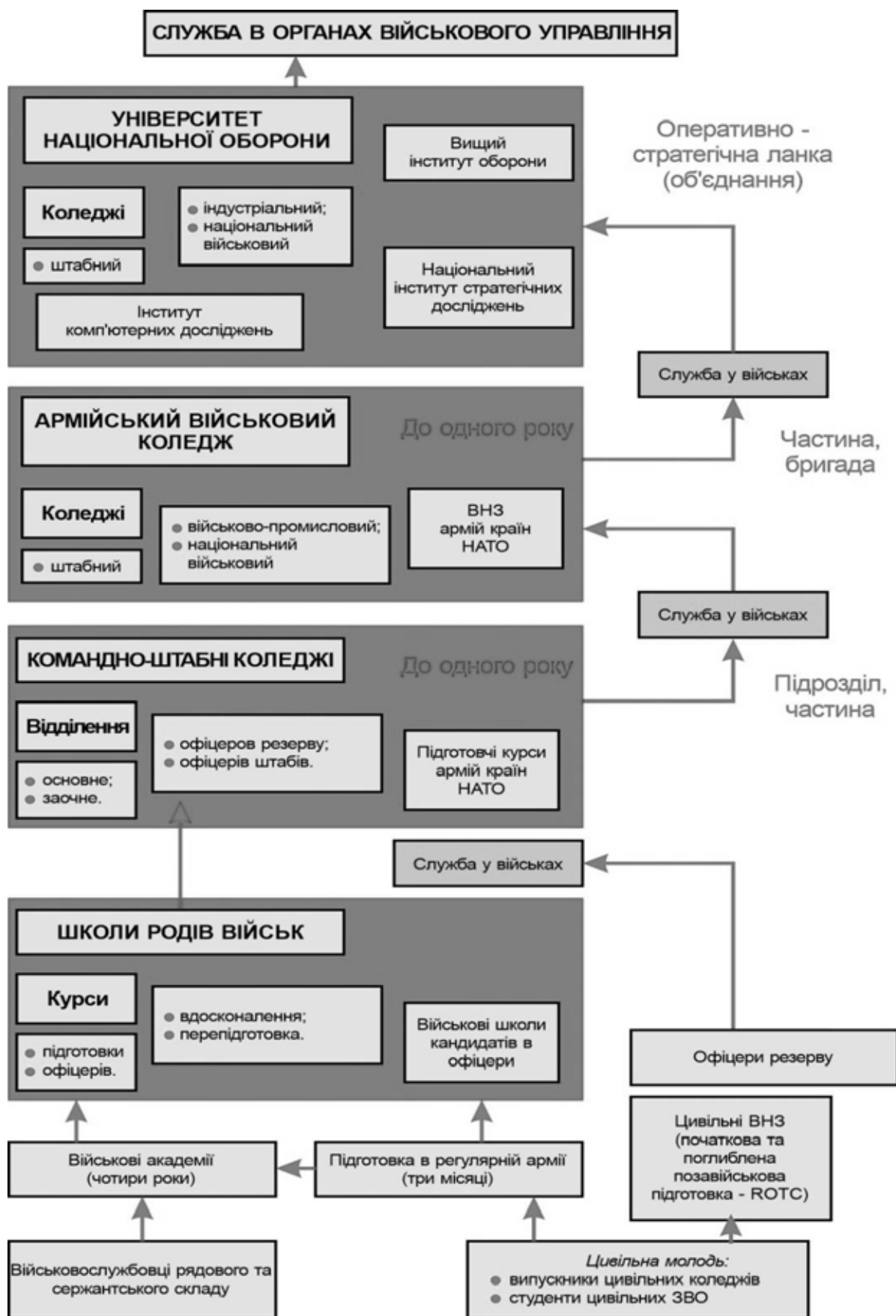

Рис. 2. Система військової освіти Канади [14; с. 17]

проведення заходів військової підготовки в Україні. Дана угода переслідує наступні цілі: сприяння взаєморозумінню, довірі, досягнення ефективності, професіоналізму та постійної співпраці між інструкторами та особами, що навчаються: підвищення тактичних навиків осіб, що навчаються під керівництвом інструкторів; підготовка особового складу в підрозділах, включаючи індивідуальні та колективні заняття підрозділу до рівня роти, для внутрішньої безпеки та колективної оборони. держава, що приймає, забезпечить присутність на військовій підготовці підрозділу особового складу на рівні роти; вдосконалення організаційної структури; підготовка військової служби правопорядку Збройних Сил України – надання допомоги з удосконалення організаційної структури в рамках підготовки військової служби правопорядку Збройних Сил України; розширення програми військової підготовки та співробітництва, змістом військової підготовки є посилення сумісності під час миротворчих операцій, створення можливостей професійного розвитку [23].

Сучасний підхід до підготовки військових фахівців диктує передумови для створення чітко вираженої поетапної підготовки, яка дозволить протягом усієї служби підвищувати свій професійний фах. Яскравим прикладом такої підготовки є система військової освіти Канади (див. рис. 2) [8].

Підготовка в закладах вищої освіти обов'язково чергується зі службою у військах, що сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу і надає можливість практично закріпити і використовувати нові знання під час служби у військах.

Варто зазначити, що офіцери в Збройних силах Канади займають керівні посади. Вони несуть відповідальність за безпеку, благополуччя і підтримку морального духу групи солдатів, моряків і льотчиків. Разом з тим до їхніх обов'язків входить аналіз, планування, прийняття рішень і надання рекомендацій [24].

Установлено, що підготовка офіцерів Канади базується у п'яти напрямках: тактична підготовка, освіта, лідерство, саморозвиток та досвід. Саме на цих аспектах акцентується увага під час кар'єрного зростання військовослужбовців.

Зазначимо, що до кращих військових шкіл Канади можна віднести: Королівський військовий коледж Сен-Жан; Роберт Ланд Академія; Командно-штабний коледж канадської армії; Королівський військовий коледж Канади; Коледж канадських збройних сил; Академія Рендольфа-Мейкон.

Висновки. Розрізняють три основних типи національних освітніх систем, кожній з яких відповідають конкретні характеристики національних систем вищої освіти: атлантична, континентальна, гібридна.

Пріоритетним напрямком політики України є забезпечення надійного захисту життєво-

важливих інтересів держави на основі якісної підготовки військових фахівців, їх здатності виконувати завдання за призначенням, підтримки належної боєздатності та боєготовності військових підрозділів.

В нинішніх умовах, постає завдання – виховати та навчити кадри нового покоління, сформувані майбутніх фахівців з високим рівнем професійної компетентності, ідейно переконаних, свідомих, психологічно стійких, готових до ведення бойових дій офіцерів. І ВВНЗ має виступити найбільш вагомою базою для їх формування. Одним з пріоритетів у роботі викладачів та командирів навчальних підрозділів стає надання допомоги курсантам у розкритті та розвитку їх здібностей [25].

Історично склалося так, що система освіти Канади має характерні відмінності на різних територіальних ділянках але всі вони притаманні Атлантичній моделі системи вищої освіти.

Військова освіта в Канаді побудована таким чином, щоб готувати військовослужбовців поетапно. Етапи підготовки в освітніх закладах обов'язково чергується зі службою у військах. Такий спосіб підготовки сприяє кращому засвоєнню матеріалу і надає можливість практично закріпити і використовувати нові знання під час служби у військах. Під час служби у військах військовослужбовець буде використовувати актуальні знання відповідно його нової посади.

Враховуючи ієрархічну систему кар'єрного зростання військових в Канаді, можна припустити, що гнучка поетапна система освіти найбільш доцільна, та найбільш ефективна.

Дана система залежності кар'єри від освіти також має свої переваги і недоліки. З однієї сторони система спонукає ніколи не завершувати навчання, постійно самовдосконалюватись і розвиватись, з іншого боку цілеспрямована підготовка до майбутньої посади має вузьку направленість і обмежує кругозір військовослужбовця. Вузька направленість підготовки також має свої переваги, адже військовослужбовець стає справжнім професіоналом своєї справи.

Серед перспектив подальших досліджень ми вбачаємо такі: провести аналіз підготовки військовослужбовців України; визначити доцільність та спроможність часткової або повної інтеграції системи підготовки військовослужбовців Канади у систему підготовки військовослужбовців України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна залишається твердою у своєму прагненні до європейської інтеграції та повноправного членства в НАТО. *Armyinform* : веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/05/ukrayina-zalyshayetsya-tverdoyu-u-svoeyemu-pragnenni-do-yevropejskoyi-integraciyi-ta-povnopravno-gchlenstva-v-nato-yurij-punda> (дата звернення: 10.10.2022);

2. Про стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 вер. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 13.10.2022);
3. ПростратегіювоєнноїбезпекиУкраїни:УказПрезидента України від 25 бер. 2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 13.10.2022);
4. Воронін А. І., Ковтуненк А. В., Трищун Р. М., Петік А. В. Формування лідерських компетентностей майбутніх офіцерів як актуальна науково-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 77. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/77/part_1/7.pdf (дата звернення: 13.09.2021);
5. Про схвалення стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядження кабінету міністрів України від 23 лют. 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.10.2022);
6. PISA 2018 results. *OECD* : веб-сайт. URL: <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm> (дата звернення: 17.09.2022);
7. Чому варто обрати канадську освіту? *Maple bear* : веб-сайт. URL: <https://www.maplebear-cee.com/ua/why-maple-bear> (дата звернення: 17.09.2022);
8. *Міністерство оборони України* : веб-сайт. URL: <https://www.mil.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2021);
9. Canada First Defence Strategy. / Government of Canada. Department of National Defence, Ottawa : 2008, P. 3-4;
10. Strong, Secure, Engaged – Canada's Defence Policy. / Government of Canada. Department of National Defence, Ottawa: 2017, P. 11-14;
11. Як не бойова місія збільшує військовий потенціал. *Armyinform* : веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/06/23/yak-nebojova-misiya-zbilshuyevijskovuj-potenczial> (дата звернення: 22.09.2022);
12. Barlow R. International Experience in Organizing Youth Science Project Contests (Mexico, Taiwan, European Union, Canada). *Journal on Science Engagement*. Issue 5, September 2019: URL: https://milset.org/milset/web/sites/default/files/2019-11/MILSET-JOSE_005.pdf (Last accessed: 02.11.2022);
13. Матюх С. А. Моделі та стратегії функціонування національних систем вищої освіти у зарубіжних країнах. *Вісник Донецького Національного університету. Сер. Економіка і право*. 2014. Вип. 1. С. 119–123;
14. Зайцев Д. В., Ленков Є. С. Американські уроки військової освіти. *Оборонний вісник. Центр воєнної політики та політики безпеки*. 2017. № 8. С. 16–21. веб-сайт. URL: https://issuu.com/defensebulletin/docs/ov_08_2017_ukr (дата звернення: 22.07.2022);
15. Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування : підручник / М. О. Клименко та ін. Херсон, 2014.
16. Койчева Т. І. Нормативно-правова база наукової діяльності : методичні рекомендації. Одеса : Університет Ушинського, 2021. 36 с.;
17. Кремінь В. Г. Освіта в структурі цивілізаційних змін. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомилинського. Сер. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 33, т. 1. С. 6-9;
18. Про військові відносини : Угода між Урядом України та Урядом Канади від 24 жов. 1994 р. № 124_040. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_040#Text (дата звернення: 14.09.2022);
19. Про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків : Меморандум від 24 лис. 1994 р. № 124_041. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_041#Text (дата звернення: 14.09.2022);
20. Заради миру : Партнерство від 10 січ. 1994 р. № 950_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text (дата звернення: 14.09.2022);
21. Угода між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил : Угода від 26 трав. 2000 р. № 994_041. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_041#Text (дата звернення: 14.09.2022);
22. Угода між Державами-учасницями Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил : Угода від 02 бер. 2000 р. № 994_042. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_042#Text (дата звернення: 14.09.2022);
23. Технічна угода між Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони і Збройних сил Канади щодо проведення заходів військової підготовки в Україні : Угода від 20 лип. 2015 р. № 124_051. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_051#Text (дата звернення: 14.09.2022);
24. Армія в Канаді: як вступити в ряди збройних сил Канади. *Immigrant. Today* : веб-сайт. URL: <https://ua.immigrant.today/canada/15929-canadian-armed-forces.htm> (дата звернення: 14.09.2022);
25. Трищун Р. М., Яковенко Є. С. Обґрунтування необхідності формування професійних умінь ведення бойових дій у майбутніх офіцерів Національної гвардії України на тактичному рівні військової освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 77. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/77/part_2/27.pdf (дата звернення: 13.09.2021).